

УДК 392:304.2:316.75]:(447.41)]:004.775:355.01(477:470)“20”
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2024.23.122>

БЕХ КАТЕРИНА

кандидатка історичних наук, учений секретар Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

BEKH KATERYNA

a Ph.D. in History, a scientific secretary of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

Бібліографічний опис:

Бех, К. (2024) Сімейна обрядовість у реаліях сучасної Київщини: історіографічний огляд та перспективи вивчення. *Матеріали до української етнології*, 23 (26), 122–129.

Bekh, K. (2024) Family Rites in the Realities of Modern Kyiv Region: a Historiographical Review and Prospects for Study. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 23 (26), 122–129.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ У РЕАЛІЯХ СУЧАСНОЇ
КИЇВЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ**

Анотація / Abstract

У статті досліджено особливості трансформації сімейної обрядовості на Київщині в умовах сучасних соціокультурних змін, зокрема, війни, глобалізації, урбанізації та впливу цифрових технологій. Розглядається роль сім'ї як носія національних традицій, моральних цінностей та чинника соціальної стабільності. У публікації підкреслено значення сімейної обрядовості як важливого чинника патріотичного виховання молоді, адже родинна традиція не лише відтворює культурну пам'ять, а й формує активну громадянську позицію, сприяє консолідації суспільства в умовах викликів воєнного часу. Акцент зроблено на змінах у традиційних обрядах під впливом урбанізації, глобалізації, технологій та війни. Наведено джерельну базу зібраних свідчень очевидців, документальних збірок, електронних платформ та публікацій, що висвітлюють особливості сучасного сімейного життя та обрядової практики на Київщині. Увагу приділено також змінам у гендерних ролях у сім'ї, зростанню відповідальності жінок у збереженні традицій та підтримці родинного укладу. Поручено питання про психологічний аспект сімейної обрядовості, який виконує важливу роль емоційної підтримки, стабілізації психоемоційного стану членів родини в умовах стресу, втрат і тривалої невизначеності.

Ключові слова: сімейна обрядовість, повсякдення сім'ї, патріотичне виховання, національна ідентичність, реалії війни, свідчення очевидців війни, міський простір, соціальні та екологічні аспекти міста.

The peculiarities of the transformation of family rites in the Kyiv region in the context of contemporary socio-cultural changes, including war, globalization, urbanization, and the impact of digital technologies, are studied in the article. The significance of the family as a carrier of national traditions, moral values, and a factor of social stability is considered. The importance of family rites

as an important factor in the patriotic education of young people is emphasized in the published work. Thus, the family tradition reproduces cultural memory as well as also forms an active civic position, and contributes to the consolidation of society in the conditions of wartime challenges. The emphasis is placed on the changes in traditional rites under the influence of urbanization, globalization, technologies and war. The source base of the collected eyewitness accounts, documentary collections, electronic platforms, and publications highlighting the peculiarities of modern family life and ritual practice in the Kyiv region is submitted. Attention is also paid to changes in gender roles in the family, the growing responsibility of women in preserving traditions and maintaining the family way of life. The issue of the psychological aspect of family rituals is raised, which plays an important role of emotional support, stabilizing the psycho-emotional state of family members in the conditions of stress, loss, and prolonged uncertainty.

Keywords: family rites, everyday family life, patriotic education, national identity, war realities, eyewitness accounts, urban space, social and environmental aspects of the city.

Сімейна обрядовість завжди була важливою частиною української культури, відображаючи етнічні цінності, соціальні норми та національну ідентичність. Сім'я є транслятором і ретранслятором норм, традицій та етнічних цінностей. Вона відіграє унікальну роль у суспільстві, виконуючи низку життєво важливих функцій: народження, виховання, розвиток та соціалізація майбутніх поколінь. Як один з найдавніших соціальних інститутів сім'я не лише формує особистість, а й відображає загальні тенденції, виклики та суперечності, притаманні суспільству в різні історичні періоди.

Стабільність і гармонійне функціонування родини є ключовою умовою для сталого розвитку суспільства та збереження національної ідентичності. Саме через сімейні традиції передається історична пам'ять, духовні й моральні цінності, що об'єднують покоління та формують почуття належності до свого народу. Вважається, що сім'я закладає основи світогляду, навчає поваги до культурної спадщини, сприяє збереженню мови, звичаїв і моральних орієнтирів, які становлять фундамент національної самобутності.

Сімейна обрядовість Київщини, як і всієї України, зазнала значних змін упродовж XX – на початку XXI ст. Ці трансформації зумовлені радянською політикою, урбанізацією, глобалізацією, змінами в сімейних цінностях, а також технологічним прогресом. Відбулося як зникнення окремих традиційних елементів, так і поява нових форм обрядовості, адаптованих до сучасних умов.

Сім'я як складна функціональна система здатна виступати своєрідним буфером між особистістю та суспільством, що переживає динамічні зміни. У часи

розпаду старих ідеологічних, політичних, культурних відносин вона залишається єдиною сталою структурою, яка здатна до саморегуляції, адаптації та збереження фундаментальних засад людського співіснування. Через сімейні традиції, міжпоколінну комунікацію та особистісні зв'язки передається життєвий досвід, закріплюються моделі поведінки, які допомагають людині знаходити внутрішню рівновагу в періоди нестабільності.

В умовах війни сімейне повсякдення та обрядовість набувають особливого значення, оскільки традиційні ритуали та звичаї виконують не лише культурну, а й важливу психологічну та соціальну функції. Родинні обряди стають засобом збереження національної ідентичності, джерелом духовної підтримки та механізмом адаптації до нових реалій. Вони допомагають людині відчувати зв'язок з минулим, знаходити опору у звичних ритуалах та зберігати внутрішню рівновагу в умовах невизначеності.

На Київщині, регіоні, що зазнав окупації та важких наслідків воєнних дій, відбуваються трансформації сімейної обрядовості саме під впливом соціальних і психологічних викликів. Війна змінює всі аспекти життя громад: зростає рівень стресу, змінюються моделі поведінки, переосмислюються життєві цінності. У таких умовах сімейні обряди стають важливим механізмом єднання поколінь, що дозволяє людям підтримувати моральну силу, відчувати спільність і спадкоємність традицій навіть у складних обставинах.

У період кризових змін, суспільних потрясінь і загострення соціально-економічних проблем роль сім'ї як фундаментального суспільного осередку набуває

особливої актуальності. Вона виконує не лише функцію захисту й підтримки своїх членів, а й виступає важливим стабілізуючим чинником, що забезпечує тяглість традицій, моральних цінностей і культурної ідентичності. Вивчення сімейної обрядовості в цей період є вкрай важливим для розуміння того, як українці адаптуються до викликів війни, які елементи культури та повсякдення залишаються незмінними, а які зазнають трансформацій.

З часу окупації/деокупації Київщини різними фахівцями було активізовано фіксацію наслідків воєнних дій. Зокрема, до збору свідчень про сучасні реалії життя на Київщині долучилися громадські активісти, музейні працівники, архівісти, журналісти, місцеві краєзнавці. Значний масив фактажу оприлюднено на просторах Інтернету: сайтах науково-дослідницьких центрів, архівів, бібліотек, електронних ЗМІ, місцевих рад, громадських та волонтерських організацій, а також на публічних сторінках соціальних мереж. Сучасні інноваційні засоби дозволяють зібраний масив свідчень зберігати та представляти для громадськості у різноформатному контенті (відео-, аудіофайли, фотографії, тексти).

Загалом з часу повномасштабного вторгнення бібліотеки отримали нові орієнтири для своєї діяльності від Департаменту культури та туризму Київської обласної військової адміністрації (КОВА). Одними із завдань бібліотечних колективів стали збір та збереження у вільному доступі свідчень очевидців російсько-української війни [13]. Зокрема, для досягнення проблематики стану побутування та особливостей сімейної обрядовості в сучасних реаліях на Київщині варті уваги укомплектовані веббіографічні матеріали «Свідчення очевидців подій війни росії проти України» на сайті Національної історичної бібліотеки України [15]. Серед низки розміщених розповідей, спогадів та щоденників трапляються свідчення інтерв'юєрів, що стосуються сімейної тематики [15]. Джерельну базу складають також воєнні хроніки регіону в дитячих есе та віршах, збір яких був організований Київською обласною бібліотекою для дітей у межах реалізації проєкту «Сила слова» [6].

Задля викриття порушень законів та звичаїв ведення війни, перекручувань

історичних подій та згодом притягнення до відповідальності росіян на державному рівні було реалізовано ініціативу зі створення спеціальних цифровізованих платформ для збору свідчень про російські воєнні злочини. Розробники наголошують, що вони дотримуються міжнародних стандартів, захищають інформацію та свідків, зберігають інформацію для здійснення правосуддя відповідно до українського законодавства, а також у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі [5]. Зокрема, однією такою платформою є електронний воєнний щоденник «Свідок» [14]. Цей ресурс є багатофункціональним, адже на ньому можна як залишити власні спогади про пережиті події (зокрема, й анонімно), так і стати читачем численних розповідей очевидців воєнних реалій. Значна частина розміщених оповідей стосується саме Київщини – проблем виживання в окупації, відновлення життєустрою після деокупації, а також питань про повсякдення та функціонування сім'ї в умовах, спричинених воєнним станом. Ці матеріали є цінним для подальшого наукового опрацювання, адже зафіксовані від перших осіб та окреслюють чітку позицію і реакцію оповідача на ті чи інші суспільно-культурні виклики у воєнний час.

Джерелами до вивчення функціонування сімейної обрядовості мешканців Київщини в сучасних реаліях слугують опубліковані (на паперових та електронних носіях) збірки різних укладачів – науковців, письменників, громадських активістів, журналістів, правозахисників тощо. Однією з таких є публіцистична книга В. Покатіс «Незламні» [12], у якій уміщено 30 історій жінок-військовичок, парамедикинь, волонтерок, засновниць фондів і притулків, адвокаток. У збірці йдеться про силу й стійкість українського духу, про жіночу єдність, про моральну напруженість, коли треба покинути домівку й рятувати сім'ю, а потім країну, про якості, що їх українки відкрили в собі з початком війни, про те, як вони допомагають армії та мріють відновлювати країну [3].

Цінною як джерело інформації про воєнні реалії є книга «Рани землі Бучанської» [4], написана письменницею з м. Ворзеля О. Воробйовою, яка стала безпосереднім свідком злочинів росій-

ських окупантів у Бучанському районі. Авторка після деокупації рідного міста почала записувати свідчення трагічних подій, укомплектувавши їх у формі нарисів та художніх роздумів. Усі описані нею події підтверджені фактами та розповідями інших мешканців окупованих навколишніх населених пунктів.

Резонансним відлунням пережитих подій стали книги О. Фещенко, жительки м. Бородянки. Авторка збрала чималий фактаж зі свідченнями мешканців Бородянщини у кілька збірок «Живі історії» [18]. У книгах зафіксовано історії цивільних людей, котрі постраждали внаслідок російської агресії в Бородянській громаді. У кожного з героїв свій біль та особиста трагедія. Авторка намагалася донести єдину правду про російську агресію до кожного, закликати світову спільноту до радикальних дій для припинення цієї несправедливої та геноцидної війни. Унікальністю цього проекту громадської діячки є те, що в книгах уміщено Q-коди, які ведуть до бази оригінальних записів голосів свідків війни. У доробку волонтерки є також документально-художні видання, що висвітлюють воєнну тематику через поетичне слово, зокрема, «Мереживо перемоги», «Мереживо війни» [7].

Цікавість серед громадськості викликає збірка спогадів і роздумів «Київ. Жінки. Війна». Зокрема, ця книга була підтримана в організації вирішення питань з оприлюднення та презентації Департаментом суспільних комунікацій Київської міської державної адміністрації. Авторами збірки стали киянки, які поділилися своїми життєвими історіями під час війни та її супутніх загроз [1].

Важливими джерелами до вивчення сімейної проблематики, зокрема, особливостей сучасної обрядової практики, можуть слугувати законодавчі документи, що регламентують ключові етапи життя людини – народження, шлюб, усиновлення, розлучення, смерть. Відтак у цьому контексті офіційні документи та статистичні дані є тими джерелами, що дозволяють простежити, як війна впливає на традиційні форми родинного укладу, правові відносини між членами сім'ї та проведення обрядових практик.

З огляду на масштабні трансформації, спричинені війною, особливої уваги

заслужує аналіз змін у системі родинних обрядів, які тривалий час слугували стабілізуючим чинником у суспільстві. Військові дії порушують звичні моделі поведінки, змінюють форми міжособистісного спілкування, спричиняють тимчасову або постійну міграцію членів родини, розлуку, втрату близьких. У таких умовах трансформація традиційних обрядових практик є не лише неминуchoю, а й потребує осмислення та фіксації. Законодавчі акти, ухвалені під час воєнного стану, часто містять норми, які тимчасово змінюють або адаптують традиційні правові процедури. Наприклад, було спрощено порядок реєстрації шлюбу в умовах бойових дій, дозволено державну реєстрацію актів цивільного стану військовослужбовцями чи представниками органів місцевої влади. Змінилися також правила усиновлення, опіки та виїзду дітей за кордон. Усе це безпосередньо впливає на обрядову сторону подій – як саме відбуваються весілля, хрестини, поховання тощо. Водночас законодавчі документи нині відіграють важливу роль у впорядкуванні культурно-обрядових процесів, забезпечуючи їхню законність і соціальну значущість.

Поряд із законодавчими джерелами важливу роль відіграють статистичні дані, які надають можливість оцінити масштаби змін у сімейному житті. Наприклад, показники реєстрації шлюбів і розлучень, народжуваності та смертності, усиновлення дітей, внутрішнього переміщення сімей – усе це створює кількісну картину трансформацій родинного повсякдення. Такі дані дозволяють не лише зафіксувати загальні тенденції, а й установити зв'язок між соціальними потрясіннями та змінами в культурних і обрядових практиках.

Особливе значення має й аналіз практики поховань та вшанування пам'яті полеглих під час війни. Тут законодавчі та статистичні джерела також відображають нові форми обрядовості: поява меморіальних церемоній, проведення поховань у польових умовах, зміни в ритуалі прощання та поминання. Усе це свідчить про адаптацію традицій до екстремальних умов. Таким чином, поєднання аналізу нормативно-правових документів та статистичної інформації дає змогу цілісно осмислити, як війна трансформує родин-

не життя українців, змінює форми обрядовості та впливає на щоденну практику сім'ї. Ці джерела відкривають перспективи для глибшого розуміння сучасної історії, соціальної адаптації та культури в умовах кризи.

Чи не найціннішим джерелом вивчення сучасної сімейної обрядовості та культури й повсякдення загалом є зібрані дослідниками власні польові матеріали і спостереження. Зокрема, група дослідників Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України працювала в цьому напрямі в межах проєкту «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини». Відзначимо, що при підготовці власних досліджень та наукових міркувань нами було опрацьовано значний масив наукової бази. Відтак зазначаємо, що як об'єкт вивчення сучасна сім'я потрапляє в дослідницьке коло етнологів, соціологів, демографів, психологів, правознавців. Свої спостереження та погляди на розвиток, функціонування, життєдіяльність та культуру сучасної сім'ї науковці резюмували в низці публікацій. Аналіз власних польових записів про повсякденні практики людності Київщини дозволяє простежити, як змінюється взаємодія між членами родини, які нові символи виникають, як трансформується традиційно-обрядова культура сім'ї та громади загалом. Наприклад, хрестини, весілля, поминальні обряди та святкування релігійних і державних свят часто поєднуються з волонтерськими ініціативами, благодійними акціями та вшануванням пам'яті загиблих.

Авторкою у 2022 році було підготовлено статтю «Весілля в умовах війни як складова сучасної етнокультури українців» [2]. У ній зазначено про значне скорочення обрядового комплексу весілля, натомість відбулася поява нових форм укладення шлюбу. Зокрема, запроваджено спрощену процедуру засвідчення шлюбу у прифронтових та фронтових зонах, дозволену офіційними актами. Публікація містить значний опис нової атрибутики, що набуває патріотичного смислу навіть на вузьких сімейних святах. Зазначено також про роль сучасної жінки, про формування нового образу військового/військової.

Зауважимо, що однією з помітних особливостей сучасної сім'ї є зміщення

акцентів функціонування ролей жінки та чоловіка. Сьогодні здебільшого традиційні аспекти повсякдення сім'ї зберігаються серед населення Київщини, водночас як в одному з найбільш прогресуючому та урбанізованому регіоні України є можливості для розвитку кожного індивіда сім'ї. А саме відбувається професійна реалізація як чоловіка, так і жінки. Чимало сімей не розподіляють життєдіяльність та життєзабезпечення на суто чоловічі чи жіночі обов'язки. Крім цього, зауважимо про зростання ролі жінки: воєнні реалії поклали більше обов'язків на дружин/матерів у плані розвитку та підтримки існування сім'ї, поки чоловік/батько несе військову службу. Нині роль жінки зростає не лише в межах сімейного осередку, жіноче представництво набуває значимості в суспільстві, оскільки жіноцтво долучається до лав Збройних Сил України. У цьому контексті помітно видозмінився й образ чоловіка, який, окрім своїх звичних обов'язків (господарство, фінансове забезпечення, виховання) перебирає на себе безпосередню роль захисника своєї сім'ї та країни.

Питання перерозподілу ролей та адаптації сімей до нових умов, викликаних воєнним станом, розглядає Л. Слюсар у статті «Українська сім'я в умовах війни» [16]. Дослідниця зазначає й інше: в умовах війни та викликаній війною соціально-економічної дезорганізації сім'я стає опорою: сімейна солідарність, взаємодопомога, турбота, обмін діяльністю та матеріальними ресурсами між членами сім'ї надають можливість налагодити життєдіяльність, а іноді й захистити життя [16, с. 3]. Додамо, що сім'я відіграє ключову роль у формуванні внутрішнього світу людини, акумулюючи в собі основні функції суспільства та моделюючи різноманітні соціальні зв'язки. Саме в родинному середовищі дитина отримує первинний досвід комунікації, навчається розрізняти добро і зло, формує систему моральних координат, яка згодом визначає її життєві пріоритети. У процесі сімейного виховання відбувається закріплення виховних норм і моделей поведінки, що сприяють розвитку відповідальності, самостійності, емпатії та поваги до інших. Саме тому особливо важливим є збереження сімейних традицій для дітей, які зростають в умовах війни. Обряди, пов'язані з народженням,

вихованням та святкуваннями, допомагають їм відчувати стабільність і підтримку, формують уявлення про культурну спадщину, виховують почуття приналежності до нації. Водночас нові реалії спонукають до переосмислення традицій: сім'ї змушені адаптовувати весільні церемонії, обряди прощання, святкування життєвих подій відповідно до безпекових умов та економічних реалій.

У контексті повсякдення українських сімей, зокрема й Київщини, важливим аспектом є у реабілітація військових, які повертаються з фронту. Родинні традиції та звичаї стають своєрідною терапією, допомагаючи ветеранам відновити зв'язок з мирним життям, інтегруватися в соціум та знайти душевну рівновагу. Спільні сімейні ритуали сприяють відродженню почуття єдності, дозволяють повернутися до звичних моделей спілкування та взаємопідтримки.

Таким чином, сімейна обрядовість у воєнний час виконує не лише традиційну роль збереження культури, а й стає інструментом психологічного захисту, соціальної адаптації та національного єднання. Вивчення цього явища дозволяє глибше зрозуміти динаміку змін у суспільстві та виробити ефективні стратегії підтримки українських сімей у складні часи. Зокрема, цю проблематику порушено в наукових публікаціях гуманітаріїв різного спрямування: С. Петrenchенко «Роль родини у процесі соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатів» [11], Д. Маліннікова «Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні» [9], І. Шапошникова «Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України» [19]. Про адаптативність та сприйняття реалій війни, проведення точкових опитувань, можливості проведення будь-яких досліджень ідеться в публікації «Мілітарна проблематика: соціологічний дискурс» авторського колективу кількох соціологів [8].

Сучасні практики поховання та вшанування загиблих ґрунтовно досліджує О. Таран [17]. У її наукових розвідках чимало матеріалу, який відображає особливості цих ритуалів саме на Київщині. Загалом дослідники зазначають, що в поховальних обрядах зросла роль громад у вшануванні загиблих.

У сучасному світі, де технологічний прогрес, соціальні трансформації та глобалізаційні процеси змінюють характер міжособистісних відносин, значення сім'ї залишається незмінним. Вона не лише передає традиції та цінності, а й адаптується до нових реалій, допомагаючи своїм членам інтегруватися в суспільство, зберігаючи при цьому особисту самотність і культурну спадщину. Саме завдяки родинним зв'язкам людина відчуває приналежність до спільноти, що додає їй впевненості, внутрішньої рівноваги та здатності долати виклики сучасного світу. Сім'я виступає не лише осередком соціалізації, але й важливим буфером у періоди криз. Як зазначають дослідники, сім'я стає простором стабільності в умовах загроз.

Сімейна обрядовість відіграє важливу роль і в соціальному аспекті. Вона є потужним чинником згуртування родини, сприяє створенню тісних зв'язків між членами сім'ї, дає відчуття приналежності до роду, громади та нації. Дослідники зазначають, що цінності кожного індивіда лежать в основі політичної культури держави та значною мірою визначають її зовнішню і внутрішню політику, формують національну ідентичність [10, с. 93]. Протягом свого життя в сімейному колі людина поступово перетворюється на особистість, яка не лише переймає цінності, а й розвиває індивідуальні якості, формує життєву ієрархію пріоритетів. Вона отримує базові орієнтири щодо світогляду, кар'єрних прагнень, професійного самовизначення, творчої самореалізації та особистісного розвитку. Важливим аспектом є те, що сім'я не лише задає напрямок розвитку, а й надає емоційну підтримку, забезпечує психологічну безпеку та мотивацію для досягнення поставлених цілей.

Зібрані свідчення очевидців російсько-української війни, зокрема, у межах проєкту «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини», підтверджують, що багато сімей намагаються відроджувати автентичні сімейні обряди, які були втрачені, значна частина респондентів наголошують про важливість сімейних обрядів, що згуртовують близьких та відновлюють моральний дух.

В умовах повномасштабної війни сімейна обрядовість на Київщині зазнає трансформацій, які водночас виявляють як повернення до традицій, так і їхню адап-

тацію до нових соціальних реалій. Зібрані польові матеріали, свідчення очевидців, а також аналіз наукових і публіцистичних джерел дозволяють стверджувати, що обряди, пов'язані з весіллям, народженням дитини та похованням, не зникають – натомисть трансформуються під тиском обставин воєнного часу. З одного боку, війна активізує прагнення відтворювати сімейні обряди як прояв культурної стійкості, опори та ідентичності. З іншого боку, змінилися не лише форми, а й самі смисли. Традиційна сімейна обрядовість – колись стабільна й передбачувана – сьогодні стала більш гнучкою та здатною адаптуватися.

Актуальними напрямками для наукового студювання є проблематика соціально-культурних трансформацій у сфері сімейних традицій на тлі сучасних соціальних і політичних змін, що безпосередньо пов'язані з війною та економічною нестабільністю. Важливими є також питання збереження культурної спадщини та адаптація традиційних обрядів до нових реалій. У перспективі наукові дослідження варто зосереджувати на соціокультурних змінах, оскільки вони безпосередньо впливають на формування національної свідомості, ідентичності та взаємодії між поколіннями.

Джерела та література

1. Баранівська Т. Історії про війну, жіночу силу та сміливість: у столиці презентували книгу «Київ. Жінки. Війна». *Суспільне. Київ*. 26.01.2024. URL : <https://suspilne.media/kyiv/670370-istorii-pro-vijnuzinocu-silu-ta-smilivist-u-stolici-prezentuvali-knigu-kiiv-zinki-vijna/>.
2. Бех К. Весілля в умовах війни як складова сучасної етнокультури українців. *Українознавство*. 2022. № 4. С. 210–219. DOI : [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.270124](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.270124).
3. Віртуальний бібліографічний огляд. «Сучасна українська книга про війну». URL : <https://library.vn.ua/downloads/suchasna-ukraiinska-kniga-pro-vijnuu.pdf>.
4. Воройбова О. Рани землі Бучанської: місто-герой Буча. *Vydavnychy dim «ArtEk»*, 2023. 38 с.
5. В Україні діє платформа збору свідчень про російські воєнні злочини. *Офіційний портал Києва. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація*. 28 квітня 2022 року. URL : https://kyivcity.gov.ua/news/v_ukrani_diye_platforma_zboru_svidchen_pro_rosiyski_voyenni_zlochyni/.
6. Київська обласна бібліотека для дітей. URL : <https://child-library.kiev.ua/component/search/?searchword=%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0&ordering=newest&searchphrase=all&limit=20&limitstart=0>.
7. Книжка Ольги Фещенко «Живі історії війни». *Сайт Публічної бібліотеки імені Лесі Українки*. 27.03.2023. URL : <https://lukl.kyiv.ua/prezentatsiya-knyhy-olhy0feshchenko-zhyvi-istoriyi-viyny/>.
8. Кудринська А., Лапан Т., Химович О. Мілітарна проблематика: соціологічний дискурс. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2022. Т. 25. № 5. С. 53–61. DOI : <https://doi.org/10.15421/172261>.
9. Маліннікова Д. К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 35 (74). № 1. С. 36–40.
10. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 93–97.
11. Петrenchенко С. Роль родини у процесі соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів. *Psychology Travelogs*. 2024. № 4. С. 99–113. DOI : <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-10>.
12. Покатіс В. Незламні. Київ : Yakaboo Publishing, 2023. 256 с.
13. Рибальська А. Коворкінг та «пункт незламності»: оновлені функції бібліотек Київщини під час війни. *Суспільне. Київ*. 06.10.2023. URL : <https://suspilne.media/kyiv/588523-kovorking-ta-punkt-nezlamnosti-onovleni-funkcii-bibliotek-kiivsini-pid-cas-vijni/>.
14. Свідок. Історія від кожного українця. URL : <https://svidok.org/>.
15. Свідчення очевидців подій війни росії проти України (розповіді, спогади, щоденники за матеріалами ЗМІ) : вебліографічні матеріали. URL : https://nibu.kyiv.ua/svidch_ochevyd/v6/.
16. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 3–20. DOI : <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.
17. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2023. № 1 (397). С. 36–47.
18. Фещенко О. Живі історії війни. Київ : Ліра-К, 2022. 154 с., фото.

19. Шапошникова І. В. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 12. URL : <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>.

References

1. BARANIVSKA, Tamila. Stories about War, Women's Strength and Courage: A Book "Kyiv. Women. War" has been Presented in the Capital. *Social. Kyiv* [online]. Available from: <https://suspilne.media/kyiv/670370-istorii-pro-vijnu-zinocu-silu-ta-smilivist-u-stolici-prezentovali-knigu-kiiv-zinki-vijna/> [in Ukrainian].
2. BEKH, Kateryna. Wedding in the Wartime as a Part of Modern Ethnic Culture of Ukrainians. *Ukrainian Studies*, 2022, no. 4, pp. 210–219. DOI : [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(85\).2022.270124](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(85).2022.270124) [in Ukrainian].
3. ANON. Virtual Bibliographic Review. "Modern Ukrainian Book about the War" [online]. Available from: <https://library.vn.ua/downloads/suchasna-ukrainska-kniga-pro-vijnu.pdf> [in Ukrainian].
4. VOROIBOVA, Olha. *Wounds of the Bucha Land: The Hero City of Bucha*. "ArtEk" Publishing House, 2023, 38 pp. [in Ukrainian].
5. *Kyiv Regional Library for Children* [online]. Available from: <https://child-library.kiev.ua/component/search/?searchword=%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0&ordering=newest&searchphrase=all&limit=20&limitstart=0> [in Ukrainian].
6. The Book by Olha Feshchenko "Living Stories of the War". *Lesia Ukrainka Public Library Website*. 27.03.2023 [online]. Available from: <https://lukl.kyiv.ua/prezentatsiya-knyhy-olhy-feshchenko-zhyvi-istoriyi-viyny/> [in Ukrainian].
7. KUDRYNSKA, Anna, Tetiana LAPAN, Oksana KHYMOVYCH. Military Issues: Sociological Discourse. *Scientific and Theoretical Almanac GRANI*, 2022, vol. 25, no. 5, pp. 53–61. DOI : <https://doi.org/10.15421/172261> [in Ukrainian].
8. MALINNIKOVA, Daria. Family Mediation as an Effective Means of Disput Resolution in the Conditions of Martial Law in Ukraine. *Scientific Proceedings of V. Vernadskyi Taurida National University. Legal Education Series*. 2023, vol. 35 (74), no. 1, pp. 36–40 [in Ukrainian].
9. NEPRYTSKA, Tetiana. Shaping Value Orientations in a Society in Conditions of War: Reality of Ukraine. *Political Life*, 2022, no. 3, pp. 93–97 [in Ukrainian].
10. Ukraine has a Platform for Collecting Testimony about Russian War Crimes. *Official Portal of Kyiv. Kyiv City Council. Kyiv City State Administration*. April 28, 2022 [online]. Available from: https://kyivcity.gov.ua/news/v_ukrani_diye_platforma_zboru_svidchen_pro_rosiyski_voyenni_zlochyni/ [in Ukrainian].
11. PETRECHENKO, Svitlana. The Role of Family in the Process of Social and Psychological Adaptation of Severely Wounded Combatants. *Psychology Travelogs*, 2024, no. 4, pp. 99–113. DOI : <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-10> [in Ukrainian].
12. POKATIS, Viktoriia. *Unbreakable*. Kyiv: Yakaboo Publishing, 2023, 256 pp. [in Ukrainian].
13. RYBALSKA, Anna. Coworking and the "Points of Invincibility": Updated Functions of Libraries of the Kyiv Region in the Wartime. *Social. Kyiv*. 06.10.2023 [online]. Available from: <https://suspilne.media/kyiv/588523-kovorking-ta-punkt-nezlamnosti-onovleni-funkcii-bibliotek-kiivsini-pid-cas-vijni/> [in Ukrainian].
14. *Witness. A Story from Every Ukrainian* [online]. Available from: <https://svidok.org/> [in Ukrainian].
15. *Eyewitness Testimony of the Events of the Russian-Ukrainian War (Stories, Reminiscences, Diaries after the Media Materials): Webliographic Materials* [online]. Available from: https://nibu.kyiv.ua/svidch_ocheydy/v6/ [in Ukrainian].
16. SLYUSAR, Liudmyla. The Ukrainian Family in the Conditions of War. *Demography and Social Economy*, 2023, no. 2, pp. 3–20. DOI : <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> [in Ukrainian].
17. TARAN, Olena. Civic Practices to Honour the Dead as New Forms of Urban Commemoration in the Conditions of Russian-Ukrainian War. *Folk Art and Ethnology*, 2023, no. 1 (397), pp. 36–47 [in Ukrainian].
18. FESHCHENKO, Olha. *Living Stories of the War*. Kyiv: Lira-K, 2022, 154 pp., photos [in Ukrainian].
19. SHAPOSHNYKOVA, Iryna. Social Rehabilitation in Wartime: Global Experience and Challenges in Ukraine. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, 2024, no. 12 [online]. Available from: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02> [in Ukrainian].

Отримано / Received 04.10.2024

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 10.12.2024